

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

שופטים ושוטרים

הלכה

שמיטת כספים

פרשת שופטים תשפ"ב

שנה כ"ד - קובץ ל"ח [תתי"ח]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת שופטים

שמיטת כספים

"וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו
לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה לה" (ט"ו ב').

א

מעמד חוב שהתורה אסרה לגבותו

נחלקו הראשונים ביסוד דין שמיטת כספים, אם הוי אפקעתא דמלכא, דהתורה השמיטה את החובות בסוף שנת השמיטה ואין הדבר תלוי כלל בהשמטת המלוה ומחילתו, או דמצות התורה היא על המלוה להשמיט ולמחול וכפשטיה דקרא ד"שמוט כל בעל משה ידו", וכל זמן שלא השמיט המלוה חובו יש חיוב ממוני ושיעבוד על הלוה לשלם.

דעת רוב הראשונים דאפקעתא דמלכא הוא, כמ"ש הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תשע"ה, מיוחסות סי' רנ"ו), וכ"כ המרדכי (גיטין סימן ש"פ) בשם רבינו אביגדור. ודעת היראים (בסימן קס"ד) שאין השביעית הפקעת התורה, ובאמת יש חוב ממוני על הלוה אלא שהמלוה מצווה להשמיטו. וז"ל:

"וחוב שעבר עליו שביעית, אינו רשאי לזה לעכבו אלא על פי מלוה, שכל זמן שלא השמיטו מלוה חייב לפרוע, אלא לזה יזמין מלוה לדין שישמיט לו חובו כאשר צוה היוצר, וב"ד יחייבו למלוה לומר משמיט אני כאשר צוהו חכמים כו', ואם אינו רוצה המלוה לומר משמיט אני יכפוהו ב"ד, כדתניא בכתובות בהכותב (פ"ו ע"א) על פריעת בע"ח מצוה שהיא אי לא בעי למיעבד מצוה מאי א"ל תניא בד"א במצות לא תעשה אבל במצות עשה כגון שאמרו לו עשה סוכה ולולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו".

והנה כיוצא בשאלה זו מצאנו גם לענין רבית, בדברי הריטב"א בקידושין (ו' ע"ב) מבואר דבאמת יש חיוב ממוני על הלוה לשלם את הרבית, ואם גבאו המלוה וקידש אשה במעות הרבית מקודשת היא, דלא הוי גזל בידו אלא דהתורה אסרתו. והחזון איש (אהע"ז סי' מ"ב אות א') כתב כנגד דברי הריטב"א, דאי אפשר שיהא שיעבוד במקום

ביסוד דין שמיטת כספים

שהתורה אסרה לממש את החוב, ומכיון שאסרה תורה את הרבית ע"כ אין בו שיעבוד וחוב, דלא שייך חוב אלא במה שראוי לגביה עפ"י תורה. ומשום כן פירש את דברי הריטב"א בדרך רחוקה, וכל החזיון הזה נכתב גם בחזו"א יו"ד (סי' ע' אות א'), עי"ש.

ולכאורה נסתרת סברת החזו"א מדברי היראים, דהלא שמיטת כספים דומה לרבית בכך שיש איסור בגביית החוב, ואעפ"כ ס"ל ליראים דלא הוי אפקעתא דמלכא ויש חוב על הלואה לשלם, הרי דאין השיעבוד הממוני תלוי בהיתר הגביה. אמנם הנחת החזון איש יש לה בית אב בדעת רוב הראשונים דס"ל בשמיטת כספים דהוי הפקעת התורה ואף אם לא השמיט המלוה את חובו פטור הלואה מלשלם.

אמנם נראה דשאני רבית משמיטת כספים, דרבית הוי חטא מתחילתו ומעיקרא אין החוב ראוי לגבייה, משא"כ בשמיטת כספים דהחוב ראוי מעיקרו לגבייה אלא שהשביעית משמטתו, ואפשר דאין בזה הפקעת השיעבוד אלא איסור בלבד. ועוד, דברבית הוי עצם החיוב וההלואה בעבירה, משא"כ בשמיטת כספים דאין האיסור אלא בגביה. ועוד דברבית גם הלואה בכלל האיסור ואף העדים בכלל לא תשימון הם, משא"כ בשמיטת כספים שלא נצטוה בו אלא המלוה, דעליו נאמר לא יגוש ושמוט ואין איסור על הלואה.

ואף דלכאורה נראה לפי הבנת החזו"א דגם בשמיטת כספים ראוי לומר דהוי הפקעה גמורה של החוב כיון שאסור לגבותו ולקבלו בתורת חוב, נראה יותר דכיון שע"י שאומר המלוה "אף על פי כן" מותר לו לגבות חובו, אפשר דאין זה הפקעה גמורה של עצם החוב, משא"כ ברבית שאי אפשר לגבותו בשום אופן, ודו"ק.

והנה המגן אברהם (סי' תרל"ז ס"ק ג') הביא בשם היראים ליישב קושיית התוס' בסוכה (ט' ע"א ד"ה ההוא) למ"ל קרא לפסול לולב הגזול, תיפוק ליה דהוי מצוה הבאה בעבירה, וכתב ליישב דצריך קרא לפסול גזל עכו"ם למ"ד מותר, דאין בו עבירה ומ"מ לא הוי לכם. והחת"ס בחידושי (סוכה (דף ל' ע"א) תמה בדבריו, דכיון דמותר ואין בו גזל למה לא הוי לכם. ונראה לכאורה דהיראים לשיטתו דס"ל דאין גדר הבעלות נקבעים ע"י דיני איסור והיתר של התורה, ואפשר שיהא שיעבוד ממוני אף במה שאסור לגבותו, ומאידך אפשר שיהא היתר נטילה ושימוש אף במה שאינו שלו. והחת"ס נקט כסברת החזו"א דדין התורה באיסור והיתר הוא הקובע את גדר הבעלות

ביסוד דין שמיטת כספים

והזכויות הממוניות, ואי אפשר שדיני האיסור וההיתר יסתרו את זכויות הבעלות והקנין.

אך אף שנראה נכון להיראים הלך בזה בדרכו הסלולה, באמת אין שני הדינים תלויים זב"ז כלל, ואף אם ננקוט כדברי היראים והמג"א לגבי דין לכם, יש מקום לחלוק על דברי היראים לגבי שמיטת כספים ודברי הריטב"א לגבי רבית, דבאמת אין פלא לומר שמותר לו להשתמש בממון חבירו וליטלו אף דלא הוי לכם, וכל טענת החזון איש אינו אלא לגבי חוב ושיעבוד וכמ"ש החזו"א שם דחוב אינו קנין אלא שיעבוד וחוב תשלומין, וכל שאינו ראוי לתשלומין אי אפשר שיהא חוב עי"ש, וז"פ.

[ובגוף שיטת הריטב"א לגבי רבית ע"ע במחנה אפרים (דיני רבית סי' ב') ועיין מה שנתבאר בזה במנחת אשר דברים (סימן ס"א), ואכמ"ל].

ב

בין שמיטת כספים להפקר פירות שביעית

והנה נחלקו האחרונים כע"ז לגבי הפקר פירות שביעית אם הוי אפקעתא דמלכא או מצוה על הבעלים להפקיר, דהמבי"ט (בח"א סי' י"א וסי' כ"א) ס"ל דאף מי שגדר כרמו ולא הפקיר, פירותיו הפקר, דרחמנא אפקרה לפירות שביעית. אך האחרונים הבינו בדעת הבית יוסף (שו"ת אבקת רוכל סי' כ"ד) דאין הפקר הפירות אפקעתא דמלכא, אלא מצוה על הבעלים להפקיר, ואם הבעלים לא הפקירו את הפירות לא הוי הפקר, והנוטל מפירותיו הוי גזל בידו. כ"כ בפאת השלחן (הל' שביעית סי' כ"ג) ובמג"ח (מצוה פ"ד), הרי דנחלקו בהפקר הפירות אם הוי אפקעתא דמלכא או מצוה על הבעלים להפקיר, כעין מה שנחלקו הראשונים בשמיטת כספים.

אך אף שיש דמיון בין שתי המחלוקות, בודאי לאו הא בהא תליא, ואף מאן דס"ל דהפקר הפירות הוי אפקעתא דמלכא יכול לסבור כדעת היראים בשמיטת כספים דלא הוי הפקעת התורה אלא מצוה על הגברא להשמיט. וכך מסתבר, דבהפקר הפירות כתיב קרא "והשביעית תשמיטנה" ופשטות משמעותו שהשביעית היא המשמטת את הפירות מן הבעלים, אלא שגם הבעלים מצווים לנטוש כדכתיב "ונטשתה", אבל בשמיטת כספים כתיב רק "שמוט כל בעל משה ידו" ואגברא קאי שהמלוה מצווה להשמיט.

ביסוד דין שמיטת כספים

ובספרי מנחת אשר על שביעית (סימן י"ב) הארכתי לבאר, דבאמת מודה הב"י לדעת המבי"ט דהפקר הפירות הוי אפקעתא דמלכא [וכדמוכח במפורש מהירושלמי, ועיין ירושלמי שקלים (פ"א ה"א, ג' ע"א) ועיין בחזו"א שביעית (סימן י"ט אות כ"ד וסי' כ' אות ז') ואכמ"ל] וכל כונת הב"י שם אינו אלא לחדש דפטור הפקר מתרו"מ אינו משום דין הפקר לחוד, אלא בעינן שיהא גם מציאות של הפקר, שבו יש לעני חלק ונחלה עמך, ואם הבעלים גדרו כרמם ואין ללוי ולגר חלק ונחלה בו חייב בתרו"מ אף דרחמנא אפקריה עי"ש היטב. ומ"מ אפשר דשמיטת כספים לא הוי אפקעתא דמלכא ולא אפקריה רחמנא אלא מצוה יש על הבעלים להשמיט וכפשטיה דקרא דשמוט כל בעל משה ידו כנ"ל.

ג

איסור גביה או ביטול זכות הגביה

הקשה התומים (סי' ס"ז ס"ק כ"ה) במה דאמר שמואל (גיטין ל"ז ע"א) דיתומים אי"צ פרוזבול משום דיד יתומים אנן, דתיפוק ליה דלאו בני מיעבד מצוה הם ואינם מצווים במצוות שמיטת כספים. ותירץ דנפ"מ כשהיו קטנים בשעת ההלואה וגדלו לפני השמיטה, דבשעת חלות השמיטה הוי כבר ברי חיוב ומ"מ אי"צ פרוזבול משום דיד יתומים אנן.

ולכאורה יש לתמוה, דמסתבר דאין הבי"ד יד יתומים אלא כל זמן שהם קטנים, וכשגדלו לפני השמיטה אין הבי"ד כידם כלל בשעת חלות השמיטה. ואף שכתב הר"ן (שם) לגבי מה שאמרו דאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, דדי בכך שיש להם קרקע בשעת כתיבת הפרוזבול אף שאין להם בשעת השמיטה, אין זה דומה לני"ד, דהר"ן ביאר דבריו דכיון דבעינן שיהא ללוה קרקע, דאם אין לו קרקע הוי מילתא דלא שכיחא ולא תקנו בה חכמים תקנתם, וכיון שיש לו קרקע בשעת כתיבת הפרוזבול די בכך, אבל פשוט לכאורה דלאחר שגדלו היתומים שוב אין הבי"ד כידם.

אמנם גוף קושית התומים צריכה ביאור, דלפי מש"כ הראשונים דשמיטת כספים הוי אפקעתא דמלכא, לכאורה לא קשה מידי, דאף שאין היתומים בני מצוה מ"מ התורה הפקיעה את החוב והוי כנמחל אף במלוה קטן. ונראה מדבריו דס"ל כשיטת

ביסוד דין שמיטת כספים

המהרשד"ם (חו"מ סי' ס"א) דהתורה לא הפקיעה את החוב של קטן שאינו מצווה במצוה זו, דרך כשהמלוה הוא בר חיובא הפקיעה התורה חובותיו ולא במלוה קטן.

וכעין דבריו כתב החזו"א (שם) לגבי הפקר הפירות בשביעית, דאף אם הוא אפקעתא דמלכא אפשר דלא הפקירה תורה פירות עכו"ם אלא פירות של ישראל המצווים במצוות השמיטה, וכ"כ הב"י באבקת רוכל שם. אך המבי"ט בתשובתו הנ"ל לא חילק בכך, וכתב דכיון דהוי אפקעתא דמלכא אף פירות נכרים הפקר הם. ובאמת נראה פשוט לחלק בין עכו"ם לקטן, ואף אם נאמר דפירות נכרים אינם הפקר בשביעית, נראה פשוט דפירות משדות של קטנים בודאי הפקר הם, דשאני קטן מגוי דבמינו בר מצוה הוא ואתי לכלל חיוב. אך מ"מ שיטת הרשד"ם דחובות של קטנים אינם נשמטים, וכפי הנראה זה סברת התומים, אך לולא דבריו נראה יותר דאם הוי אפקעתא דמלכא נוהג דין זה אף בשל קטנים וכנ"ל.

אך לשיטת היראים קשה, דכיון דגדר שמיטת הכספים אינו אלא מצוה על המלוה להשמיט ולמחול את החוב, למאי איצטריך הא דאנן יד יתמי אנן, ותיפ"ל דלאו בני מיעבד מצוה הן וכקושית התומים.

ונראה בזה עפ"י מה שיש לחקור בשיטת היראים, האם כל גדר שמיטת כספים אינו אלא גדר איסור, דהתורה אסרה על המלוה לנגוש חובו וציוותה עליו להשמיט, אך לפי גדרי הממון הוי ככל חוב דעלמא, או שמא משמעות הלאו דלא יגוש, אינו איסור בעלמא, אלא ביטול זכות הגביה, ואף דיש חיוב ממוני על הלוח, אין למלוה זכות גביה ואין בי"ד נזקקין לתביעתו.

ובאמת יש לעיין בזה אם שייך להפריד ולהבחין בין עצם החוב לזכות גבייתו, ולומר דיש חוב ושיעבוד אך אין למלוה זכות גביה, או שמא אין להפריד בין החוב לזכות גבייתו, וכשני צדדים של מטבע אחת הן. ובאמת כתב החזו"א איש לב"ק (סי' כ"א אות ד') בתוך דבריו דא"א להתנות שלא יהיה למלוה זכות לגבות ולכפות את הלוח, דאם יש חוב ממילא יש כח למלוה לגבותו ותנאי זה כדבר שאין בו ממש הוא, ומה שאמרו בנדרים (ל"ג ע"ב) דמתנה ע"מ שלא לפרוע, היינו שהתנה שזמן הפרעון יקבע כרצון הלוח ועד שלא ירצה לפרוע הוי כלפני זמן הפרעון עי"ש.

אך באמת נראה שלא כדבריו מדברי הרמב"ם (פ"ט משמיטה ויובל ה"ט) שכתב דאף דהמלוה את חבירו לעשר שנים אין השביעית משמטתו, מכל מקום אם הלוח

ביסוד דין שמיטת כספים

ע"מ שלא יתבענו, השביעית משמטתו. ובכסף משנה (שם) כתב בשם מהר"י קורקוס לבאר, דשאני מתנה ע"מ שלא יתבענו דחייב לשלם לצאת ידי שמים ומהני ביה תפיסה, ולפיכך קרינן ביה לא יגוש. ומבואר מדבריהם דבאמת מהני תנאי למנוע מן המלוה זכות גביה, והוי שיור בזכות המלוה בהלוואה זו, ודלא כדברי החזו"א דלא מהני אלא משום דהוי כאילו לא קבע המלוה זמן הפרעון, דא"כ הו"ל ממש כמלוה את חבירו לעשר שנים ולא הגיע זמן הפרעון בשנת השביעית דאין השביעית משמטתו.

אמנם בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סי' ל"ט) כתב לבאר את דברי הרמב"ם דע"כ מיירי בהתנה שלא לתבוע ועשה נדר או תקיעת כף, דהוי כשבועה שלא יתבענו, דאל"ה אינו יכול להתנות שלא לתבוע ואין התנאי מחייבו. ומבואר דס"ל כדברי החזו"א, דבאמת א"א לשייר זכות גביה בהלוואה, ומשום הכי כתב דע"כ מיירי בנדר או נשבע שלא לתבוע, וכיון דמבחינת גדרי הממון יש כאן חוב ושיעבוד גמור ורק מחמת איסור נדר ושבועה אינו יכול לגבות קרינן ביה לא יגוש והשביעית משמטתו.

[וראיתי בשו"ת בנין שלמה (ח"ב חושן משפט סי' א') שהביא להקשות בשם הבית הלוי איך השביעית משמטת והלא משעת בין השמשות אין החוב בר הגשה משום דהוי ספק לילה והוי ספק יו"ט של ראש השנה. ובסוף דבריו כתב דכיון דבדיני הלואה הוי החוב בר הגשה, ורק מחשש איסור אינו יכול לגבות את החוב קרינן ביה לא יגוש והשביעית משמטתו. וכתב לבאר כך את דברי הירושלמי עי"ש. וזה כמו שכתבנו בביאור שיטת מהר"ח או"ז בדברי הרמב"ם כמבואר. אך לכאורה יש לעיין דבשעת בין השמשות אין החוב בר הגשה לא רק משום דין יו"ט, אלא כיון דהוי ספק לילה שמא כבר נשמט החוב, ואף אם באמת קמי שמיא גליא דיום הוא מ"מ הוי ספק ממון ולקולא, וי"ל בזה ואכמ"ל].

אמנם אף אם נניח כדעת החזו"א דא"א להתנות ולשייר זכות גביה בדרך שיור ותנאי, אפשר דלגבי שמיטת כספים זהו גדר דין התורה מגזיה"כ דהתורה ביטלה את זכות הגביה של המלוה אף שעצם החוב לא הופקע, ומ"מ לא הוי איסור גרידא אלא גדר ממוני דהתורה ביטלה את זכות הגביה של המלוה, ואף ביתמי דלאו בני מצוה הן מ"מ הוי מעין אפקעתא דמלכא לענין ביטול זכות הגביה ומשום כך צריך להא דיד יתומים אנן.

ביסוד דין שמיטת כספים

[ובעיקר דין זה דהמלוה את חברו לעשר שנים אין השביעית משמטתו, לכאורה תמוה דא"כ למה לן פרוזבול, לימא המלוה ללוה קודם סוף שביעית שדוחה זמן הפרעון עד לאחר השביעית ולא תשמטתו. ומה מאוד שמחתי כשהראוני בגליוני הש"ס להגרי"ע (גיטין ל"ו ע"א ד"ה שראה) שהביא קושיא זו וכתב דאכן אין המלוה יכול להאריך את זמן הפרעון ללא הסכמת הלוה, ובגודל בקיאותו הביא כך בשם שו"ת משפטים ישרים.

ואכן עיינתי בספר יקר זה שמחברו הג"ר רפאל ברדוגו שהיה מגדולי ספרד לפני יותר ממאתיים שנה (ח"א סימן קכ"ז) שכתב בקצרה דאין המלוה יכול לדחות את זמן הפרעון לאחר השביעית דאל"כ למ"ל להלל תקנת פרוזבול. אך לא מבואר בדבריו האם רק בשביעית אין ביד המלוה או שמא גם בשאר שנים אין הארכת זמן הפרעון ביד המלוה אלא בהסכמת הלוה בלבד].

ובעיקר קושית התומים נראה לכאורה, דאף אם קטן היה בשעת השמיטה, מ"מ כשיגדל מצווה הוא להשמיט חובות שעבר עליהם השמיטה, כיון דאין מצות ההשמיטה חלה על הגברא דוקא בשעת סוף שנת השבע, אלא מצווה הוא להשמיט לעולם כל חוב שעבר עליו שביעית המשמטתו, ודו"ק בזה.

ד

בשיטת הרא"ש

וכעין זה נראה בשיטת הרא"ש, דהנה כתב הרא"ש בגיטין (פ"ד סי' כ') דשני דינים יש בשמיטת כספים, דמתחילת שנת השמיטה יש לאו דלא יגוש, אך לענין השמטת החובות במצות עשה דשמוט כל בעל משה ידו אמרו (בערכין כ"ח ע"ב) דאין השביעית משמטת אלא בסופה.

ודקדק כן מלישנא דקרא דכתיב (דברים ט"ו א') "מקץ שבע שנים תעשה שמיטה וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו וכו' לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה". הרי דינא דלא יגוש מ"כ קרא שמיטה לה", דהיינו מתחילת השמיטה, אך מצות עשה דשמוט היא "מקץ שבע שנים" דהיינו מסוף השמיטה.

ביסוד דין שמיטת כספים

והקשה הקצוה"ח (סי' ס"ז סק"א) דהרא"ש סותר דבריו, דהטור שם הביא בשמו [ומקורו בשו"ת הרא"ש (כלל ע"ז סי' ד')] שלא מוחה במה שלא נהגו במקומו להשמיט את החובות בשמיטה, דכיון שנהגו כולם שלא להשמיט הו"ל כאילו התנו ע"מ שלא תשמיטני בשביעית, ובדבר שבממון תנאו קיים, אך לפי"ד דמתחילת השנה יש רק לאו דלא יגוש ולא ביטול עצם החוב באפקעתא דמלכא, הוי מילתא דאיסורא, ולא הוי דבר שבממון, והו"ל מתנה על מה שכתוב בתורה ותנאו בטל.

ונראה בדרך הנ"ל דגם לאו דלא יגוש הנוהג מתחילת שנת השמיטה לאו איסורא גרידא הוא, אלא גדר ממוני של ביטול זכות הגביה, והוי ככל דבר שבממון דמהני ביה תנאי.

וארווחנא בזה להבין את מה שכתב הרא"ש שם בסוף דבריו, דכיון דיש לאו דלא יגוש מתחילת השנה, צריך לכתוב פרוזבול בערב שביעית דוקא, ואין כותבין פרוזבול בשביעית וז"ל:

"וכמו שאין נזקקין לגבות החוב כך אין נזקקין לכתוב פרוזבול מיד כשנכנסה שביעית".

ולכאורה תמוה מה ענין כתיבת הפרוזבול ללאו דלא יגוש, דאטו כתיבת פרוזבול הגשה היא, והלא אינו נוגש אלא מוסר שטרותיו לבי"ד והם גובין, וכמו שכתבו רש"י והראשונים דזה כל גדר הפרוזבול שעל ידו נחשב הבי"ד כנוגשים ולא הוא, וא"כ למה אין כותבין פרוזבול בשביעית. ולפי המבואר ניחא דכיון דבטלה זכות גבייתו כשחל עליו לאו דלא יגוש בתחילת שנת השמיטה, שוב אין בידו למסור לבי"ד לגבות חובו, דמה מסר ראשון לשני כל זכות שיש לו, וכיון שבטל זכותו וכחו אין בי"ד יכולים לגבות חובו מכחו, וכמו שאין נזקקין לגבות חובו כך אין כותבין לו פרוזבול, ודו"ק בזה.

אמנם ראיתי במהר"י קורקוס על הרמב"ם (פ"ט משמיטה ויובל ה"ל) שכתב בשם הרא"ש דמהני פרוזבול שנכתב בשנת השביעית, אלא דלכתחלה אין כותבין פרוזבול בשביעית. וכפי הנראה דייק כן מלשון הרא"ש שכתב דאין נזקקין לכתוב לו פרוזבול בשביעית אך מ"מ מהני הפרוזבול. ולפי דבריו אין זה משום דאין לו שום זכות גביה כדרכנו, אלא תקנת חכמים היא שלא לכתוב פרוזבול בשביעית משום דנראה כנוגש ע"י שמוסר לבי"ד לגבות חובותיו, ועדיין צ"ע בזה.

ביסוד דין שמיטת כספים

ה

בגדר המצוה

והנה כפי מה שהבאתי לעיל (אות א'), האחרונים נקטו דשאלה זו אם שמיטת כספים אפקעתא דמלכא היא או מצוה על המלוה למחול חובו, מחלוקת הראשונים היא. ואכן כך נראה לכאורה דבמחלוקת הראשונים היא שנויה, דהרשב"א (בשו"ת ח"א סי' תשע"ה, במיוחסות סי' רנ"ו) כתב להדיא דהוי אפקעתא דמלכא, וכ"כ המרדכי (גיטין סי' ש"פ) בשם רבינו אביגדור, וכ"מ בשו"ת הרא"ש (כלל ע"ז ס"ד) וכך נקט המנ"ח (מצוה תע"ז) וכתב בפשיטות דהוי גזל ביד המלוה אם גבה חוב שעבר עליו השמיטה. ומאידך גיסא ס"ל להיראים דאין בזה אפקעתא דמלכא אלא מצוה על המלוה להשמיט ולמחול וכופין אותו לעשות כן כנ"ל, וכן הביא המרדכי בשמו (שם סי' שפ"ד), עי"ש.

אך באמת נראה לענ"ד דלכו"ע אין התורה מפקיעה את עצם החוב בשביעית, ואם גבאו המלוה אין המעות גזילה בידו ולא כדברי המנ"ח, ולא לענין זה כתבו הראשונים דהוי אפקעתא דמלכא אלא רוח אחרת היתה בקרבם כמבואר להלן.

דהנה מבואר בגיטין (ל"ז ע"ב) דהמחזיר חוב בשביעית צריך שיאמר לו משמט אני, ואם אמר לו אעפ"כ יקבל הימנו שנאמר וזה דבר השמיטה (ומקורו במשנה שביעית פ"י מ"ח), ואמר רבה "ותלי ליה עד דאמר הכי", ופרש"י: "אם הוא רוצה לחזור בו יתלנו על עין אם גברה ידו עד דאמר ליה אעפ"כ כן". ובטעם הדבר כתב רש"י: "ואין כאן משום לא יגוש דלא בבי דינא קתבע ליה ולא משום חוב".

ולכאורה דבריו תמוהים ואין להם פשר, דאיך יתלה את חבירו על עין עד שיתן לו מתנה, והלא הוי גזל גמור, ואף בדיעבד אין המתנה קיימת כמבואר בב"ב (מ"ח ע"ב) דתליוהו ויהיב אין מתנתו מתנה, וכיון דהחוב נפקע ובמתנה הוא נותן לו איך יכפנו על כך ויתלנו על העין אם אין כאן חוב. ומלשון הגמ' מבואר דאפילו לכתחלה מותר לו לתלותו, וכ"כ הב"ח (סי' ס"ז) עי"ש. ועוד צ"ב במש"כ רש"י דאין בזה לא יגוש כיון דאינו תובעו משום החוב, ותמוה דאם אינו תובעו משום החוב משום מה הוא תובעו, וע"כ הוי כמתנה ממש וא"כ הוי גזילה.

ביסוד דין שמיטת כספים

ואף הראשונים שדחו פי' רש"י ופירשו שכונת רבה אינה לכפיה ולתליה על עץ אלא שתולה בו עיניו כעני בפתח כדי שיתבייש ויתן לו, לא דחו דבריו באמת הבנין דהוי גזל ממש, אלא הקשו לפי דבריו דא"כ בטלה תורת שביעית, כמו שכתב הרא"ש דא"כ בטלה תורת שביעית דכל מלוה יכפה את הלוח לשלם. וגם הריטב"א דחה פרש"י בדרך זו עיין בדבריו, אך לא צווחו דהוי גזילה כהא דתלוהו ויהיב מתנה. וא"כ יש לתמוה בכפליים גם בשיטת רש"י וגם בשיטת הראשונים שדחו דבריו, כיצד יתלה חבירו על העץ ויכפנו לשלם חובו לאחר השביעית כיון שפקע חובו לגמרי ואין כאן חוב.

ונראה מזה דבאמת לא פקע עצם החוב כלל ע"י שמיטת כספים, וגם אין מצוה על המלוה למחול את החוב ולהפקיעו בעצם, ד"שמוט כל בעל משה ידו" כתיב, ומשמעות השמיטה היא עזיבה, וכמ"ש החינוך (מצוה תע"ז): "לעזוב החובות בשנת השמיטה", וכל מצותו לעזוב את החובות ולא לגבותן, אך אינו מחוייב למוחלן. וגם התורה לא הפקיעה את עצם החוב, אלא אסרה על המלוה לנגוש את הלוח ולגבות חובו, אך עצם השיעבוד במקומו עומד. ולפיכך ס"ל לרש"י דאם תולוהו על העץ שיתן לו את שלו אין בזה איסור כיון שאינו תובעו משום חובו ולא בבי"ד, וכיון שאין כאן "גביית חוב" אינו עובר בלאו ועשה דשביעית, וגם גזל אין כאן כיון שיש לו שיעבוד על הלוח ונכסיו וממונו גביה. וגם הרא"ש והריטב"א מודים ביסוד הדברים דאין כאן גזל כיון שיש למלוה ממון תחת יד הלוח, אלא דמטעם אחר דחו פרש"י וסברי דמ"מ אסור לכפות את הלוח לשלם חובו אף כשאינו עושה כן בדרך גביית חוב.

ויסוד הדבר הוא דאין שמיטת כספים הפקעה וביטול של עצם החוב, אלא דין הנהגה מסויימת באופן מימוש החוב דהמלוה מנוע מלגבות בדרך גביה, ודו"ק.

ועיין להלן בסוף הסימן מה שהבאתי דרך אחרת בביאור שיטת רש"י ומה שדנתי לדחותה.

ובתוס' רי"ד (שם) כתב:

"פירוש בדיבור בעלמא שאמר משמיט אני קיים המצוה ואח"כ מותר לגבות חובו, אמר רבא ותלי ליה עד דאמר הכי, פירוש כיון שקיים המצוה ואמר משמט אני, אבל אם לא הביאם לו כלל אינו יכול לכופו שיביאם אליו שהרי לא קיים שום מצוה".

ביסוד דין שמיטת כספים

ומבואר בדבריו דמצות המלוה לומר משמט אני, כדילפינן מ"זה דבר השמיטה" אינה בגדר מחילה אלא "דיבור בעלמא" של עזיבת החוב, ולאחר שקיים מצותו יכול לכפותו לשלם חובו, וע"כ דעדיין יש כאן חוב.

וצריך לומר בדעתו ובדעת רש"י דמה שאמרו דצריך שיאמר 'במתנה אני נותן לך' אינה מתנה ממש, אלא ביאורו דאסור ליתן לשם פריעת חוב אלא לשם מתנה, וכמו שכתב היראים שם:

"והא דתנן כשהוא נותן לו אל יאמר בחובי אני נותן לך אלא במתנה אני נותן לך ומשמע דאין החוב מוטל עליו שהרי אינו רשאי לומר בחובי אני נותן, דכי אמר בחובי משמע ע"י נגישה נותן, ותיקון לשון דיבור הוא שתיקנו לומר במתנה שיהא הדבר ניכר ונראה שלא ע"י נגישה נותן לו".

[ונראה לכאורה דמה שדרשו מ"זה דבר השמיטה" דצריך לומר משמט אני, הוא כעין מה שדרשו במכות (י"ב ע"ב): "רוצח שגלה לעיר מקלטו ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אמרו לו אעפ"כ יקבל מהן שנאמר וזה דבר הרוצח", וכמבואר בשביעית (פ"י מ"ח) דהוי דין אמירה בעלמא, וכן דרשה דידן הדומה לה אינה אלא דין אמירה שצריך לשמט בדיבור אך אין זה הפקעה של עצם החוב].

אך מ"מ צריך לי עיון בדברי הרי"ד, דמשמע מלשוננו דמכיון שקיים מצותו ואמר משמט אני שוב מותר לו לגבות חובו בכל דרך שהיא, וקשה דאטו אמר משמט אני בשקר וכאילו היה לחש בעלמא, ואם מותר לו לגבות חובו מיד אחר אמירה זו מה משמעות השמיטה זו שהוא אומר משמט אני. ורש"י כנראה נשמר מזה בכתבו דרק אם אמר הלוא אעפ"כ ובא לחזור בו רשאי המלוה לתלותו עי"ש, וצ"ע בזה.

שוב התבוננתי דיש לפרש כוונת רש"י בדרך אחרת, דאין כונתו שהלוא בא לחזור בו ממה שאמר מקודם אעפ"כ, אלא שבא לחזור בו ממה שבא להחזיר חובו, ובעקבות אמירתו של המלוה משמט אני, חוזר בו הלוא מכוונתו שבא להחזיר חובו, ולפי"ז כונת רש"י ככונת התוס' רי"ד.

ועוד יש מקום לפרש את כונת רש"י, שהמלוה הוא זה שבא לחזור בו ממה שאומר משמט אני, וקמ"ל דכיון שאמר משמט אני כבר יצא ידי חובתו וקיים את מצות התורה ד"זה דבר השמיטה" והוא רשאי לחזור בו ולתלות את הלוא על העץ עד שישלם.

ביסוד דין שמיטת כספים

אך באמת נראה בכונת רש"י כמו שביארנו לעיל דלאחר שאמר הלוה אעפ"כ ובמתנה אני נותן לך שוב בא לחזור בו, וככל החזיון הנ"ל.

והנה היראים כתב בתחילה דיש מצוה גמורה על הלוה לשלם חובו לאחר השמיטה ואם לא ישלם הוי בכלל "לוה רשע ולא ישלם" אלא דאסור למלוה לנוגשו, וחזר בו שוב מתוך המשינה וסוגית הגמ' במכות (ג' ע"ב) דשם מתבאר דהלוה פטור מלשלם לאחר השמיטה, ולפיכך העדים שהעידו והקדימו את זמן הפרעון לפני זמן השמיטה באו להפסידו וחייבין לשלם אם הוזמו, הרי דהלוה באמת פטור מלשלם. אך נראה דלא חזר בו היראים אלא ממה שרצה לומר דהלוה חייב באמת לשלם, אך ברור דאף למסקנתו מ"מ לא פקע החוב, לא ע"י התורה ולא ע"י השמטת המלוה, וכונת ההשמטה היא עזיבה והנחה ולא מחילה, כמו שכתב בתחילת דבריו ע"ש, אלא דכיון שהתורה אסרה על המלוה לנגוש וצוותה עליו להשמיט חובו, הו"ה דאין הלוה מצווה כלל לשלם חובו. אך צ"ע בלשונו שכתב דהמלוה מצווה למחול. ולפי"ז גם לדידיה קשה איך יתלנו לאחר שמחל את החוב. ומשום כך נראה דאין כונתו למחילה ממש על עצם החוב אלא כעין מחילה יש כאן שמשמיט את החוב ומוחל ומוותר על גביתו, ודו"ק בכ"ז.

ואפשר דביסוד דבר זה לא נחלקו הראשונים כלל ואף הרשב"א מודה בו. ומה שכתב הרשב"א בתשובותיו דשמיטת כספים אפקעתא דמלכא היא, כונתו רק דפטרותו תורה מלשלם וממילא פטור גם משבועתו, דכשנשבע לשלם חובו לא התכוין אלא לחוב שחייב עפ"י תורה לשלמו, אבל כשעברה עליו השמיטה ונפטר מן התורה לשלם חובו, הו"ל לענין שבועתו כאילו נמחל החוב ונפטר גם משבועתו, ולענין זה כתב הרשב"א דשביעית אפקעתא דמלכא היא וכנמחל שיעבודו, אך אין הכרח מלשון זה דאפקעתא דמלכא דהוי הפקעת עצם החוב.

ועיין תומים (סימן ס"ז סוף ס"ק כ"ו) שכתב בדעת הרא"ש:

"דמתחיל תיכף אפקעתא דמלכא ואינו יכול לתובעו ולא יגוש את רעהו".

הרי דכתב לשון זה אף בלאו דלא יגוש בתחילת השמיטה שעדיין אין בו הפקעת עצם החוב כלל. ועיין עוד ברש"י ב"מ (ל"ט ע"א) שפירש אפקעתא דמלכא מצות המלך, ואמרו שם דנכסים נטושים הוי נכסים שעזבו הבעלים בעל כרחם כמ"ש והשביעית תשמטנה ונטשתה הרי דנטישה הוי בע"כ, ובאמת פסוק זה מיירי בעבודת האדמה שאין בה חלות הפקעה והפקר כלל, אלא מצות המלך ואיסור עבודה, וכמ"ש

ביסוד דין שמיטת כספים

רש"י והרמב"ן בפרשת משפטים (שמות כ"ג י"א), ובאיסור זה לא שייד כלל הפקר והפקעת בעלות, ואעפ"כ אמרו בו אפקעתא דמלכא, ודו"ק בזה. [אמנם באבן עזרא שם פירש פסוק זה לשמיטת כספים, אך ידוע שאין פירושו מושתת על קבלת חז"ל אלא על פשוטו של מקרא, ואכמ"ל]. ועיין עוד בב"מ (ק"ו ע"א) שנקטו לשון זה איסור עבודת האדמה בשביעית אף שאין בו הפקעת ממון כלל אלא איסור בלבד עי"ש, ודו"ק בכ"ז.

אמנם לכאורה משמע בתשובת הרא"ש (כלל ע"ז סי' ד') שדעת הרמב"ן היא דשביעית מפקעת לגמרי את עצם השיעבוד והחוב, דהביא שם תשובת הרמב"ן בענין אם המלוה חייב להחזיר ללוה את שטר ההלוואה לאחר השביעית, וכתב "שביעית משמטת המלוה ומפקעת שעבודה לגמרי ואפילו בא המלוה לעבור על דברי תורה ולתבוע חובו לאחר השביעית הלוה פטור, הלכך אין המלוה יכול לעכב השטר וכו' שכל שטר שנפרע או נמחל שיעבודו אז גופו של נייר של לזה הוא וכאן נמי כן הדין", ומשמע דהחוב בטל בעצם.

ואף אם אפשר לדחוק בכונת הרמב"ן דכל כונתו דהתורה פטרה את הלוה לגמרי אף אם המלוה תובעו נגד מצות התורה, ולאפוקי מדעת היראים דמתחלה סבר שהלוה חייב לשלם, ואף לאחר חזרה ס"ל דהלוה מחוייב לשלם בעצם אלא שיכול להביא את המלוה לבי"ד שיכפוהו לקיים מצות עשה ד"שמוט", אך כ"ז שהמלוה תובעו חייב הלוה לשלם, והרמב"ן מכריע דאין על הלוה מצוה כלל וכדברינו הנ"ל, דאחר שהתורה אסרה את גביית החוב אין שום מצוה על הלוה לשלמו אך לא נפקע עצם השיעבוד ואין כאן גזל אם המלוה גבאו.

אך יותר נראה מלשון הרמב"ן דבאמת פקע כל עצם השיעבוד דכתב, "שביעית משמטת המלוה ומפקעת שעבודה לגמרי", ודימה זאת לשטר שנמחל שיעבודו ונפרע, ומשמע טפי דבאמת שיטת הרמב"ן דאפקעתא דמלכא היא לענין שגוף החוב נפקע, וגם בסברא נראה יותר דאם נשאר שיעבוד אף שהלוה פטור מלשלם מ"מ אינו זוכה בשטר, ומשום כך נראה דאכן דעת הרמב"ן דשמיטת כספים הוי אפקעתא דמלכא והפקעת החוב ממש, ודו"ק בכ"ז.

ביסוד דין שמיטת כספים

והנה לכאורה יש להוכיח כדרכינו דאין שמיטת כספים אפקעתא דמלכא, מדברי הריטב"א במכות שכתב בשם הרמב"ן דאף דמהני תנאי על מנת שלא תשמטני השביעית לבטל שמיטת כספים אין התנאי מהני לבטל מצות היובל, וז"ל:

"ולענין המתנה עם חבירו ביובל במכר קרקע שלא תהא יובל משמטת, כבר כתבתיה בב"מ (ע"ט א') וכן בפרק השולח (מ"ח א') שאין תנאו כלום לדעת הרמב"ן ז"ל ודעת רבותינו ז"ל דיובל בקרקעות אפקעתא דמלכא היא ורחמנא אמר כי לי הארץ, וכאילו לא התנה שום דבר בה, ושם הארכתי בס"ד".

הרי דשאני יובל משמיטת כספים בכך דיובל הוי אפקעתא דמלכא ואין ביד האדם לשנותו משא"כ בשמיטת כספים דאינו אלא בין אדם לחבירו.

אך באמת נראה דאין כונת הריטב"א, שהרי הריטב"א הסתמך על דברי הרמב"ן ובדברי הרמב"ן מצינו בזה טעם אחר. וז"ל הרמב"ן (מכות שם):

"ודאמרי' ע"מ שלא תשמטני בשביעית אין שביעית משמטתו. כתב הרב הנזכר ז"ל דה"ה ליובל שתנאו קיים, וצריך תלמוד שהרי המקרא צווח לא תמכר לצמיתות שלא תעשה דבר שמכירתו תהיה לצמיתות כדדרשי' (פסחים כ"א ב') לא יאכל לא יהא בו היתר אכילה, ועוד אני אומר שזה הכתוב אזהרה למוכר הוא שלא ימכור לצמיתות וכל היכא דלמוכר אזהר רחמנא ליכא תקנתא בתנאין דלאו דבר שבממון הוא, וכיון דמוכר נמי הוא מוזהר ולא מצי מחיל דמי לרבית דאזהריה רחמנא ללוה ולא מצי לאתנויי ע"מ שלא יהא בו משום רבית".

ואין לדחוק ולומר דאמנם הביא הריטב"א את דעת הרמב"ן דביובל לא מהני תנאי, אך אפשר דבטעם הדברים כתב טעמא דנפשיה, דהלא הריטב"א במכות כתב שבגיטין האריך בזה, והרי לן את דברי הריטב"א בגיטין (מ"ח ע"א):

"דתנאי זה אף על גב דמהני לגבי שביעית לא מהני גבי יובל, וטעמא משום דרחמנא בעי דתיהדר ארעא כדמעיקרא כדי לידע שהארץ שלו וכדכתיב כי לי הארץ ואין להם בה רשות גמור למכור ומשום הכי אי אפשר שיצאו שדות מבעליהן".

הרי שדברי הריטב"א בגיטין תואמים את תחילת דברי הרמב"ן במכות, וביאור דבריהם דכאשר התנאי סותר לא רק הלכה מסויימת בדיני הממונות, אלא את כל עיקר מהות המצוה ורצון התורה ורחמנא אמר "כי לי כל הארץ" לא מהני התנאי.

ביסוד דין שמיטת כספים

וכיון דאתינא להכי נראה ברור ופשוט דזה גם סברת הריטב"א במכות ולא נקט אפקעתא דמלכא אלא להדגיש שזה מצות המלך ורצון התורה דע"י החזרת השדות ביוכל ידעו הכל כי לה' כל הארץ ולפיכך הפקיעה התורה זכות האדם להתנות שהשדות לא יחזרו ביוכל, ודו"ק בכ"ז.

והנה בשער משפט (סי' ס"ז סק"א) הביא את דברי הרא"ש בהני ספיקי דלא איפשטא, במלוה את חבירו לעשר שנים, דכיון דשביעית בזמה"ז מדרבנן, לקולא אזלינן ואינה משמטת. ותמה הבית יוסף דכיון דהוי ספק ממון ניזיל בתר מוחזק ונוקים ממונא ביד הלוח.

וכתב השע"מ ליישב לפי שיטת היראים דבאמת חייב הלוח לשלם כ"ז שהמלוה אינו משמט ואומר משמט אני, וכיון דהוי ספק דרבנן ואין המלוה חייב לשמט ממילא חייב הלוח לשלם ע"ש.

אמנם לכאורה הוי שיטת היראים יחידאה. אך לפי דברינו גם הרא"ש נקט בזה כהיראים דאין השביעית הפקעת המלוה ואתי שפיר.

ויש לומר עוד בכונת הרא"ש דבאמת נקטו הרבה פוסקים דבכל ספק בתקנת חכמים אזלינן בתר עיקר דין תורה ואף להוציא מן המוחזק, וכלל הוא דספק תקנה כמי שאינו ואזלינן בתר דין תורה וכמבואר במגיד משנה (פ"ד מגזילה ה"ז) וברמ"א (אהע"ז קי"ח סעיף ו'). ובשדה חמד (כללים מערכת ת' כלל ס"א) האריך בזה והביא תילי פוסקים ושו"ת כדרכו בקודש. וזה נראה גם כונת הרא"ש דכיון דשביעית בזמה"ז מדרבנן בספק אזלינן בתר דין תורה ואינה משמטת. אך צ"ע בזה דלכאורה לא נאמר כלל זה אלא בתקנות ממוניות ולא בדינים ובמצוות דרבנן, ועדיין צ"ע בכל זה.

ו

המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו

הנה לעיל (ריש אות ה') הארכתי לדון בדברי רש"י, איך הותר למלוה לתלות הלוח על העץ לכפותו להחזיר לו חובו, ועיי"ש מה שביארתי בזה. וראיתי להגר"ק בדרך אמונה (פ"ט משמטה ויובל הל' כ"ט בביה"ל) שעמד בזה דהלא תלוהו ויהיב אין מתנתו מתנה. וכתב ליישב דכיון שהמחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו, שוב אמרינן

ביסוד דין שמיטת כספים

דמצוה לשמוע דברי חכמים וכמבואר בקידושין (נ' ע"א) דבגט מעושה ובקרבת מהני כשאומר רוצה אני משום דמצוה לשמוע ד"ח, עי"ש.

ולענ"ד אין הנידון דומה לראיה מחדא ותרי טעמי:

א. לא מצינו סברא זו אלא בחובה, כמו מי שחייבוהו בי"ד לגרש את אשתו או החייב בקרבן, משא"כ בשביעית שלא אמרו אלא שרוח חכמים נוחה הימנו.

ותמה אני הלא אמרו חז"ל באותה המשנה דכל המקיים דבריו רוח חכמים נוחה הימנו, וא"כ מי שהבטיח ליתן לחבירו מתנה וחזר בו, וכי נאמר בכה"ג תלוהו ויהיב מתנה מתנתו מתנה, וע"כ דפשוט דמחמת דרוח חכמים נוחה הימנו גרידא ודאי לא אמרינן סברא זו.

ובאמת גדר זה דרוח חכמים נוחה הימנו מצוה קלה היא למטה מגדרי לפנים משה"ד, ולצאת יד"ח, והארכתי בזה במק"א ואכמ"ל.

ב. עד כאן לא אמרו אלא כאשר בית דין כופין את האדם לקיים מצותן כמו בגט ובקרבת, משא"כ בני"ד שהמלוה הוא זה שכופה את הלוח לשלם חובו, ואין זה ענין כלל למה שאמרו בב"ב דבגט מעושה ובקרבת מהני דכשאומר רוצה אני ומשום דמצוה לשמוע דברי חכמים, דהיינו דברי החכמים שכופין אותו לעשות כמצוותן (וע"ע בזה במנחת אשר ויקרא סימן ג').

ושוב ראיתי באגרות משה (חו"מ ח"ב סי' ט"ו) שכתב בתוך דבריו כדברי הגר"ח קדמה שמותר לתלות את הלוח עד שישלם מושתת על מה שאמרו דרוח חכמים נוחה הימנו. והפליג עוד יותר לטעון דלוח שאינו משלם חוב שעבר עליו השביעית בן עולה ובליעל הוא, ומשום כך מותר להכותו עד שישלם ואין בזה לאו דלא יגוש, עי"ש.

ולענ"ד הדגיש את הסאה ואני על משמרת אעמודה, דלא אמרו חכמים אלא שרוח חכמים נוחה הימנו, בלשון חיובי, ובכונה לא אמרו דמי שאינו מחזיר יש עבירה בידו ואין רוח חכמים נוחה הימנו.

ועוד נלענ"ד דודאי אסור להכותו, דמה היתר יש לעבור על ל"ת דאורייתא, ובדקדוק אמרו חז"ל דתלי ליה ופרש"י שתולה אותו על העץ דודאי עבירה היא לצער אדם מישראל אך מ"מ אין בזה לאו דלא יוסיף להכותו.

ביסוד דין שמיטת כספים

ומה שהוכיח מהמבואר בגיטין (ל"ז ע"ב) דרבה הקפיד על רב אבא בר מרתא על שלא אמר אעפ"כ ולא פרע את החוב, וע"כ דמצוה גמורה יש על הלוח לשלם, כשלעצמי תמה אני, מה ראייה היא, וכי מה תימה יש אם רבה הצטער על אובדן כספו, דלאחר שקיים מצותו ואמר משמט אני ציפה שיאמר הלוח אעפ"כ, וכשלא אמר כן הצטער רבה, ואין בזה כל תימה, וממילא אין מזה כל ראייה.

כך נראה ברור לענ"ד. וע"כ כדרכינו ביסוד הלכתא דא דהחוב הממוני עומד בעינו וכמבואר לעיל.

[ומה שכתב עוד באג"מ שם דבאמת לפי דעת גדולי אשכנז אין שמיטת כספים בזה"ז כלל ואינה אלא חומרא בעלמא, תימה לומר כן, דנראה ברור מדברי גדולי הראשונים והרמ"א דלא באו אלא ליישב את המנהג לא לנהוג שמיטת כספים, אך דעת כולם מסכמת דמעיקר הדין יש שמיטת כספים בזה"ז בין בארץ ובין בחו"ל.

ולדעת כל הראשונים דין שמיטת כספים כדין שמיטת קרקע, ומלבד תרוה"ד לא חילקו בין אר"י לחו"ל, ואם נאמר דאין שמיטת כספים נוהגת בזה"ז הוא הדין והוא הטעם בשמיטת קרקעות, ואטו נאמר דמעיקר הדין אין שמיטת הקרקעות בזה"ז, אתמהא].

ב

עוד בענין הנ"ל

בין כסא לעשור תשע"ו

כבוד ידיד נפשי

הדבק בתורה ועמלה בכל לבו ונפשו

הרה"ג ר' משה צבי יאקוב שליט"א

מרבין תורה בבני ברק

יקרתו הגיעני מכתבו היקר והנני מודה לו מקרב לב שפלפל בדברים שאמרתי, והנני במענה קצר עקב טרדות הימים ואימת יום הדין.

הבאתי את דברי האחרונים שהבינו מתוך דברי הראשונים דשמיטת כספים הוי הפקעת התורה וביטול עצם החוב, והוכחתי מדברי הגמ' בגיטין (ל"ז ע"ב) דעצם החוב עומד בעינו אלא שמצוה לעזוב את החובות ולא לגבותן.

וכבו' דייק מלשון הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ט ה"ד) דמשעברה השמיטה אבד החוב, ומדברי הרמב"ן (שו"ת סימן מ"א) דהוי כשטר שנמחל שיעבודו, דאכן בטל עצם החוב, וכדי ליישב קושייתי מהא דתלי ליה כתב לחדש עפ"י הידוע דיש שני שיעבודים בדין מלוה ולוה, שיעבוד נכסים ושיעבוד הגוף, ואף דשיעבוד הגוף עומד בעינו ומשו"כ זכות המלוה לתלות את הלוה עד שישלם, שיעבוד נכסים בטל מאליו ע"י מצות השמיטה.

אף שדבריו מושכלים, לכאורה אין בהם כדי ליישב את הדברים דהלא דין אחד וגדר אחד למלוה על פה ולמלוה בשטר בהלכה זו והרי במלוה על פה אין שיעבוד נכסים אלא שיעבוד הגוף בלבד. ועוד דהלא נחלקו אם שיעבודא דאורייתא או שיעבודא דרבנן, ופלוגתא זו נוגעת לשיה"נ ולא לשיה"ג, וכי עיקר דין שמיטת כספים תלוי במחלוקת זו.

ומלבד זאת גם בסברא תימה לומר ביסוד דין שמיטת כספים דיש בו שני דינים, לגבי שיה"ג חובת גברא בלבד לעזוב את החובות ולגבי שיעבוד נכסים ביטול עצם

ביסוד דין שמיטת כספים

השיעבוד, ועוד דכמה רחוק הדבר דעצם דין התורה נאמר לגבי שיה"נ שאינו עצם החוב אלא הלכה מסויימת באופן גבייתה.

ובר מן דין הלא אף אם נקבל דבריו עדיין לא נתיישבו לשונות הראשונים דהלא כתב הרמב"ם ד"אבד החוב" ואין לפרש לשון זה לשיעבוד נכסי בלבד אלא לעצם החוב.

ומשו"כ עומד אני על דעתי, ועל משמרתי אעמודה, דאין שמיטת כספים הפקעת החוב לכשעצמה אלא עזיבת החובות מצד המלוה ופטור תשלומין מצד הלוה, וכל כונת הרמב"ם שאבד החוב ולשון הרמב"ן דהו"ל כנמחל אינם אלא דהלוה פטור מלשלם והמלוה אסור לו לתבוע ולגבות. ולענ"ד אין בזה כל דוחק בלשונות הראשונים.

ואם נתעקש לומר שאין זה פשטות משמעות לשון הראשונים, על כגון דא כתב רבינו החזו"א (יו"ד סימן ע' אות א', ובאהע"ז סימן מ"ב אות א') "ונוח לנו לדחוק קצת בלשון ריטב"א כדי להעמיד הענין בתיקון".

וראה מה שכתב התומים (סימן ע"ב ב"ס ק מ"ו) "ויותר טוב שנסבול איזה דוחק בלשון רק יהיה הדין נכון, משנאמר דינים דחוקים לא שערום הקדמונים ז"ל".

בהוקרה מרובה

ובברכת גמח"ט

אשר וייס

שופטים ושוטרים

שופטים ושוטרים

"שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלקיך
נותן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק" (דברים ט"ז
י"ח).

"צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה'
אלקיך נתן לך" (שם ט"ז כ').

"למען תחיה וירשת. כדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים
להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן" (רש"י שם).

שאל אדוננו בעל קצות החשן (בהקדמתו לשב שמעתתא) וכי מה חפץ
יש בעצם מינוי השופטים והדיינים הכשרים, ולכאורה אין טעם בבתי
דין ומשפט אם לא יקיימו את פסקי הדין שיוציאו אלה, וא"כ מה ביאור
דיוק לשונם "כדאי הוא מינוי הדיינים הכשרים" וכו'.

הוא שואל והוא משיב בהקדמת שאלה נוספת, וכי מה בין אנשי סדום
שדינם נחרץ ונאבדו מן העולם לאנשי גבעה בסיפור הפלגש, הלא מצד
עצם המעשים וגנותם אלה כאלה חטאו ופשעו במעשי רשע והתעללות
בזולתם, ואלה כאלה השחיתו את דרכם וקלקלו אורחותיהם, ולמה
אפוא נגזר על סדום גזירת כליה ונבלעו באדמה ואבד זכרם, ואנשי גבעה
נענשו במגפה, אך מ"מ היתה תקוה לאחריתם.

וכתב הגאון להסביר דאנשי סדום חוקקו חוקי רשע ומיסדו את הרשע
והזנות. לא זו בלבד שקלקלו אורחותיהם אלא אף חוקקו חוקי רשע הן
הם חוקי סדום ועמורה, ולפיכך לא היתה תקוה לאחריתם ולא שכר
לפעולתם.

ולא כן אנשי גבעה, אף שרשעים היו והתאכזרו לזולתם, מ"מ חוקיהם
חוקי צדק היו ומשפטיהם ישרים. כל עוד יש לאומה משפטים ישרים
ושופטים הגונים, יש תקוה לאחריתו ויש סיכוי שישובו בתשובה ויטיבו
אורחותיהם, ומשום כך נענשו וכופר עונם.

שופטים ושופטים

וזה שאמרו חז"ל "כדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל וכו'". עצם מינוי דיינים כשרים, אף אם לפעמים לא נקיים את חוקיהם ומשפטיהם, כל עוד יעמדו דיינים כשרים בראש העם, וילמדו למבקשי ה' תורה ודעת, כדאי הוא להגן על העם, להחיותו ולהושיבו על אדמתו.

וכך גם בחיי היחיד ומעמדו המוסרי, כל עוד יודע הרשע שרשע הוא, אלא שבכל זאת הולך הוא אחר תאוות לבו ונכשל הוא במלחמת היצר, יש תקוה לאחריתו, ואפשר שבעת רחמים יחזור בתשובה וישוב אל ה', ולא כן הרשע שבעיניו צדיק הוא ובשרירות לב ובקומה זקופה מתהלך הוא כאילו צדיק וישר הוא, והוא באחד ומי ישיבנו, אין תקוה לאחריתו ואין שכר לפעילתו ועבר ובטל מן העולם.

ב

כל המעביר על מידותיו

הנה בפסוק זה כתב הקדושת לוי פירוש המתאים לחודש אלול, בכל שעריך היינו שערים של מעלה, דביד כל אדם למנות לעצמו את שופטיו בבי"ד של מעלה, דבמדה שאדם מודד מודדין לו מן השמים (מגילה י"ב ע"ב) וכל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים (שבת קנ"א ע"ב). וכך אמרו גם בירושלמי (ב"ק ל"ו ע"ב) "סימן זה יהא בידך, כל זמן שאת רחמן המקום מרחם עליך, אינך מרחם אין המקום מרחם לך". וכאשר אדם מוחל וסולח לכול, ומעביר על מדותיו, כך דנים אותו בשמים ברחמים ולא בדין.

וכן אמרו חכמים (ר"ה י"ז ע"א, יומא כ"ג ע"א) "כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו". ובימי הדין והמשפט כאשר כל אחד מתיירא מעבירות שבידו, חלים ורועדים מאימת יום הדין מתחזקים ומתנחמים אנו בהבטחה זו. ומשתדלים למחול ולסלוח ולהעביר על מדותינו כדי שנזכה גם אנו בענייניו שהקב"ה יעבור על כל פשעינו. בא וראה עד היכן הדברים מגיעים. בתענית (כ"ה ע"ב) אמרו "שוב מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה ירד רבי עקיבא אחריו ואמר אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה אבינו מלכנו למענך רחם עלינו

שופטים ושופטים

וירדו גשמים הוו מרנני רבנן יצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו".

וביאור הדברים, יש לפעמים גזירת שמים שאי אפשר לבטל במדת הדין, אלא במידה שלפנים משורת הדין. רבי אליעזר הגדול בן הורקנוס אכן היה גדול הדור ובכל זאת תפלתו לא נתקבלה וגזירת שמים לא בטלה. רבי עקיבא לעומתו שהיה מעביר על מדותיו לפנים משורת הדין, כך מדדו לו מן השמים ואף תפילותיו נתקבלו לפנים משורת הדין ומיד ירדו גשמים.

בא וראה שני נביאים גדולים מתנבאים בסגנון אחד, מרנן ורבנן הבעש"ט והגר"ח מוולאז'ין. בקדושת לוי (פרשת נשא) כתב בשם הבעש"ט לפרש את הכתוב בתהלים "ה' צלך" הקב"ה נוהג עם האדם כצלו וכשם שכל תנועה שיעשה האדם קטנה כגדולה יעשה הצל אחריו, כך נוהג עמו הקב"ה, וכ"כ בנפש החיים (שער א' פ"ז בהג"ה). וכבר כתב כן השל"ה בשער הגדול בשם המדרש (מדרש והזהיר פרשת משפטים דף מ"ג ע"א).

בימי אלול כאשר מתכוננים אנו לימים הנוראים, סגולה זו עצומה היא, נאחוז בה ולא נרפנה, נעביר על מדותינו ונזכה בכך שהקב"ה יעביר לנו על כל פשעינו.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

